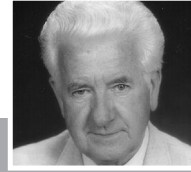

Lőkös István

Töredék apámról

Lőkös István

(1933, Eger) irodalom-
történész, szlavista, mű-
fordító, a Horvát Hajnalcsillag
Érdemrend kitüntetettje

Apám 1895-ben született, és ötvenhét évesen, 1952-ben halt meg. Átélt két világháborút, két úgynevezett forradalmat, volt villanyszerelő, cipész, sofőr és gépész, túlélte egy végzetesnek tűnő balesetet, volt munkanélküli, majd munkavezető, végül boltos – ahogy a váltakozó szociális körülmények hozták.

Gyermek- és ifjúkora a „ferencjózsefi” „boldog békeidőkre” esett, férfikorba lépve a közös hadseregben találta magát: k.u.k. uniformisban az orosz fronton harcolt négy éven át. Háromszor megsebesült, háromszor esett fogságba – mindháromszor szerencsésen megszökött –, végül 1918. november 17-én, leszerelő levéllel a zsebében, hazatérhetett a szülői házba: Putnokra. „Leszerelő levél” élete végéig gondosan őrizte, életútja egy fordulójának becses dokumentumaként. Íme a hivatalos hadügyi szöveg:

„10. honvéd pótzászlóalj Miskolc.

Igazolvány

szkv. Lőkös Dániel János, született 1895-ben. Illetékes Putnok községben, u. a. járásban, Gömör megyében, a leszereléskor a katonai szolgálatból elbocsáttatott. Állandó tartózkodási helye: Putnok. Elbocsáttatott kincstári ruhában. Az illetékes 10 és 30 napi illeték az illetékes község által lesz folyósítva. Miskolc, 1918. november hó 17.

Orvosilag megvizsgáltatott és *egészségesnek* (sic!) találtatott.

Miskolc, 1918. november hó. Aláírás (olvas-hatatlan).”

Hazatérve csukaszürke uniformisát, kardját, csizmáin a sarkantyúját mindaddig viselte, amíg bátyja egy régebbi öltönyét szabó ismerősével „magára agyusztáltatta”, s végre – négy év után – civil polgárként jelenhetett meg szülőhelye utcáin.

Nagyapám, Lőkös Dániel egész Gömör vármegyében népszerű iparos, csizmadia mester volt. Nemes ember, a szuhavölgyi s a vályvölgyi, bikkszögi előnevet viselő család sarja, aki hamar belátta: elsőszülött Zsiga bátyja és három lánytestvére mellett nem sok esélye van a kishemesi birtokosi létforma folytatására, ezért úgy döntött, hogy iparosként építi fel jövője életét. A kor még mindig rangos mesterségét tanulta ki: csizmadia lett. Nemcsak a kuriális kishemesi gazdálkodással szakított, a család házassági tradíciójának is hátat fordítva, nem református, hanem katolikus lányt választott feleségnek. Arája Gleich Mária, egy neves rimaszécsi építőmester, Gleich István legidősebb lánya volt. Sikeres iparos lévén, apósa segítségével kúria méretű és minőségű lakóházat épített Putnokon, a Tompa utca (az egykori csizmadiasor) elején, a református templom szomszédságában, s csak természetes, hogy ősi református ivadékként éveken át volt presbitere a putnoki kálvinista eklézsiának.

Apám s nagyapám múltján, származásán, felmenői életformáján tündövedve egyre nagyobb volt a késztetés, hogy megismerjem a Lőkös nevet viselő család múlt homályából éppen csak felsejlő történetét. Kutakodásaim közben

került kezembe mihályfalvi Forgon Mihály már több mint százéves monográfiája, a *Gömör-Kishont Vármegye nemes családjai* több mint fél-ezer oldalas példánya. Forgon maga is Gömör megyei nemes família ivadéka volt, s pesti jogászként érzett indíttatást arra, hogy vármegyéje nemesi családtörténeteinek krónikása legyen. Könyve lapjain rendre felsorakoznak a magyar múlt alakulásában/alakításában meghatározó szerepet játszó Abaffyak, Andrássyak, Ragályiak, Serényiek, Széchyek, Szentmiklósyak, Szent-Iványak, Szontághok históriáját bemutató fejezetek, s persze a tekintetes vármegye népes armalista és kuriális kishemes családjaié is, amelyek némelyikét aztán a köznemesek sorába emelte a történelem sodrása. A hazafias érzület, a nemzeti függetlenség, a szabad vallásgyakorlás egyaránt jelszavaik voltak, s ha kellett, vérüket is ontották a hazáért. Ott voltak e családok tagjai a Nagyságos Fejedelem seregében, ki fegyverrel, ki közéleti munkával (alispánként, szolgabíróként, esküdtként) vállalta a kurucság iránti szolidaritást. Faggyas Istvántól tudjuk: a zádorfalviak „egyor »felült« nemesekként vonultak Rákóczi zászlaja alá”, s a felkelés idején, „közös vezetés” alatt szálltak hadba Zádorfalva és Alsószuha nemesi felkelői is Rákóczi lobogói alatt. A németellenes harcokban kitűnt az alsószuhai Szuhay Mátyás, kinek vezetése alatt már 1666–67-ben a szuha-völgyi nemesek verték ki a környékről a Putnokról portyázó németeket. 1848–49-ben is ott voltak a szabadságharc oldalán: dédapám, nemes nemzetes idősebb bikk-szögi Lőkös Zsigmond Kossuth ágyúit vontatja ökreivel a Felvidéken.

Apai águnk genealógiájához visszatérve szintiszta a kép. Ükapám, ifj. Lőkös Zsigmond (1804–1837) és Papp Zsuzsanna házasságából két gyermek született: Zsuzsanna (1831. január 25. – 1839. január 30.) és Dániel (1830. március 30. – 1891. február 25.). Dániel dédapám 1856. szeptember 3-án kötött házasságot nemes Jár-

dánházy Eszter (1836. március 26. – 1900. december 9.) református hajadonnal, s frigyükből öt gyermek származott: Zsigmond, Dániel I. (mindössze egy évet élt), Dániel II., Eszter, Borbála, Zsuzsanna. Nagyapám, Dániel II. és a rimaszécsi katolikus lány, Gleich Mária esküvője – az alsószuhai anyakönyv bejegyzése szerint – 1889. november 18-án volt. Úgy tűnik, itt, az alsószuhai kuriális nemesi lakban kezdtek közös életüket, mindaddig, amíg megépült a már említett takaros, sőt akkor az előkelő jelzővel is illelhető putnoki ház. Ott, 1891-től megszülettek a gyermekek: Lajos nagybátyám (1891. május 17.); a mindössze egy esztendő élt Mária (1892. október 8. – 1893. december 25.); a szintén kisgyermekként elhalt László (1894. január 17. – 1898. november 9.); apám, Dániel János (1895. augusztus 25.); utána a szintén az aprószenetek közé jutott Gyula (1897. május 22. – 1899. január 29.); azután idősebb nagynéném, Mária (1898); az egy hónapot élt László (1900. június 17. – 1900. július 22.); ifjabbik nagybátyám, Béla (1907), végül a szülők elkényeztetett kedvence, Sári (1913). Sári születésekor nagyapám már elmúlt ötvenéves, nagyanyám harminchatodik esztendejében járt.

Az 1900 és 1918 közötti évek után balsors sújtotta nagyszüleim életében (négy gyermekük elvesztése, nagybátyám és apám négyesztendő frontszolgálat, a háborús évek általuk is megtapasztalt nélkülözése, a spanyolnátha pusztításai miatti sokk) örömteli változás jött: 1918-ban végre újból együtt lehetett a család. Az öröm persze – Trianonnal – pillanatnyivá zsugorodott, mert nagyanyám szülőföldje, Rimaszécs „elveszített terület”, a „cseh-tót állam” része lett. Testvére, rokonai, gyermek- és lánykorának világa, szülei, nagyszülei nyughelye egyszerre elérhetetlen lett számára.

E familiáris krónikát most már apám sorsára szűkítve katonáskodása, hadifogsága emlékei mentén haladva próbálom folytatni. Néhány tárgyi emlék, egy-két korabeli fénykép, első és

egyben utolsó katonakönyve hivatalos bejegyzései, testvéreitől már felnőtt koromban hallott apró emlékfoszlányok – ennyi, ami fizikai mi-voltának: küllemének, arcvonásainak, testalkatának s személyiségének újraépítésében segít. Az első, helyileg és időben egyaránt Putnokhoz köthető emléktöredék egy családi fénykép, amely 1922-ben, Mária nagynéném esküvője napján készült, s amelyen apámat épp olyannak látom, mint majd négy-ötévesen is: fekete haja simára fésülve, oldalt választék, arca sovány, orra alatt a sohasem változtatott Chaplin-bajusz, sötét (sötétkék?) öltönyt visel, tekintete komolyságot tükröz. Ez a küllem az évtizedek múlásával sem változott, az utolsó igazolványképéről ugyanilyen komoly, de már szigorúságot is tükröző férfarc tekint rám. 1952-ben, halálos ágyán is ilyennek láttam. Megjelenése, gesztusai, szüntelen komolysága (nevetni alig-alig láttam), akkurátus, megfontoltságot sejtető mozdulatai, nyelvileg igényes beszéde emlékeim szerint haláláig ugyanolyan maradt. Gyermekkoromban mindez a kortalanság képzetét keltette. Konok ragaszkodása ruhadarabjaihoz – jó minőségű, de már mégiscsak viseltes kalapjához, menekült lengyel tisztektől vásárolt bricsesz nadrágjához, csizmájához, sötétkék öltönyéhez –, azt hiszem, ugyanazon töről, konzervatív mentalitásából fakadt.

Katonaéveit leszolgálva, négyéves harctéri megpróbáltatások, viszontagságok után katonáskodása relikviáit őrizte is, nem is. Gyermekkoromban sarkantyúi a ruhásszekrény fiókjában lapultak, miként FJI monogramos k.u.k. sapkarózsája (sárgarészből készült), s egy, már a hadifogsága egyikének emlékét őrző, fából faragott, mives tükörtartó „1030BKA” (Juzovka) felirattal. Ott voltak kitüntetései is, köztük az I. Ferenc József-emlékérem, a Károly-csapatkereszt, a háromszori Sebesülési Érem, s már a Felvidék és Erdély visszatérése idejéből valók is: a Felvidéki és az Erdélyi Emlékérem. Anyám szöttesei, egyéb textíliái között lapult egy fal-

védő is, „Ázsiai fogságom emlékére” felirattal, amelyet apám „hímzett” hadifogsága idején – igaz: nem a muszka birodalom ázsiai, hanem európai területén, valószínűleg Juzovkában, ahol a leghosszabb ideig raboskodott. Innen származik az az orosz nyelvű igazolás is, amelyet a kórház orvosa állított ki – legális távozását igazolva. Hogy betegként szorult-e kórházi ellátásra, vagy hadifogolyként „foglalkoztatták”, azt a szöveg megfakult, helyenként már olvashatatlan volta miatt nem lehet eldönteni.

Kardja, négyéves szolgálatainak legkedvesebb, hazamenekített relikviája szomorú, méltatlan és megbocsáthatatlan sorsra jutott. A húszas évek elején Dunántúlon élő sógora és húga hívására apám odahagyta Putnokot, és a Balaton-felvidéki Kővágóörsre költözött, egzisztenciát, biztos anyagi jövőt remélve a sógor működtette gabona- és lisztkereskedésben. A kard Putnokon maradt. Nagyapám, akit a boszniai okkupáció (1878) és az annexió (1908) „mozgósításai” sem érintettek, katona tehát sohasem volt, katonai tapasztalatok híján e relikviák iránt semmiféle emóciót, affinitást sem tanúsított. Eszmei értékét nem tudta (talán nem is nagyon akarta) felismerni, ezért fia féltve őrzött fegyverének pengéjéből konyhakést csináltatott. Apám, hazalátogatásakor, elkeseredéssel, indulatát sem fékezve korholta a már hatvanadik évében járó édesapját. Mint később mesélte, dühödten tette bőröndjébe a megcsúfolt, megbecstelenített, csonka szablyát. Putnoktól immár végleg elszakadva, visszautazott Kővágóörsre.

Hadi szolgálata éveiből őrzök egy a harctérről küldött színes levelezőlapot. 1916-ban Breszt-Litovszkban postázta. A képen egy, a várost átszelő folyón átívelő híd újjáépítésén (javításán) műszaki alakulatok (utászok/hidászok) dolgoznak. A levélszöveg szerint a „hidverésnél” jelen volt a putnoki illetőségű ismerős, „Tóth villanyszerelő” is, aki apámnak a lapot ajándékozta. Íme, a szülőknek küldött harctéri

üzenet: „Kedves Szüleim! Itt küldöm ezt a hidat, amin átvonultunk, mikor Breszt-Litovszkot bevettük, az 5-ös szaporók verték a hidat. Tóth villanyszerelő adta a lapot, ő is ott volt, ahol a hidat verték. Tegnap írt. T[isztelettel]. Jancsi.” A tábori postabélyegző szerint, a lapot 1916. február 17-én adta postára.

Háborús emléktárgyai között található egy különlegesség is: egy nyírfakéregből készített alkalmi levelezőlap, amely kiválóan alkalmas volt írásra, csupán a tintaceruza helyett küldőjének más eszközt kellett volna választania. Szüleinek szólt a nyírfakéregre rótt harctéri üzenet is, amely sajnos – az írás helyenkénti megfakulása miatt – csak töredékesen olvasható: „Kedves Szüleim! Tudatom, hogy hálaistennek jól, egészségesen vagyok...” Tábori postai feladási dátum: 1916. április 4.

Hadifogsága emlékét őrzi az a két levelezőlap méretű fénykép, amelyen hadifogolyként áll a juzovkai „fényirda” kisvárosi utcát ábrázoló kulisszái előtt. Jó tartású, egészséges huszonéves fiatalember, bajuszt még nem visel, öltözéke a k.u.k. uniformis (rangjelzés nélkül), s természetesen hiányoznak „harci eszközei” is, sapka sincs a fején, uniformisa karakteres darabja, a lábtekercs viszont jól felismerhető. A másik kép a civilbe öltözött hadifoglyot ábrázolja. Viselőjének „félkabátja” a közös hadseregben s a magyar honvédségnél is viselt háborús csukaszürke, báránybőrrel bélelt huszármente, természetesen a katonás kellékektől megfosztva. Fején oroszos siltes sapka. Testtartása itt is jó kondíciót sejtet, távolról sem a szibériai lágerek nyomorúságát, viszontagságokkal teli körülményeit idézi. A bolsevikok garázdálkodásainak sincs nyoma, feltehetően azért, mert a térség vélhetően ekkor még a „fehérek” birtokában volt. Erre utal apám szabadulásának szerencsés, különösebb nehézségek nélküli, sikeres volta is. S itt lép be a „történetbe” a nagynénemtől származó családi „oral history” (még százéves korában is visszatérő témája volt), mely

szert kórházi tartózkodása idején apám és a kórház fiatal gyógyszerésznője között kölcsönös szimpátia, szerelem szövődött. Nagynéném története szerint apám a maradni vagy hazatérni dilemmájával birkózott, végül a haza, a szülői ház utáni vágy bizonyult erősebbnek...

1918. november 17-én kelt leszerelő levele nemcsak a négy keserves háborús esztendő történéseit zárta le, a Monarchia iránti, a törvény előírta lojalitást (az állampolgári kötelesség teljesítését) is felülírta. A Károlyi-féle „őszirózsás forradalomként” aposztrófált anarchia heteiről, hónapjairól nemigen beszélt, ha megszólalt is, vélelme tömör és rövid volt: „Ha Tisza Pista életben marad, minden másként történt volna!” Az általa idolnak tartott Mackensen Károlyi általi internálásának híre felháborította. Hitte: ha a legendás német tábornagy biztatást kap, újra Bukarestig úzi az Erdélyt akkor már végigpusztító, jobbára mezítlábás oláh hadakat. Azt nem tudhatta, amit az utókor igen, hogy amikor a Főtra internált Mackensen tábornagyot Károlyi a magyar állam fejeként meglátogatta, Mackensen keményen „helyre tette”: „Életemben sok grófort láttam, de ilyen aljas alakkal, mint maga, még nem találkoztam”.

Azt is ritkán emlegette, hogy a kommün mozgósítási parancsának engedelmességgel ő is jelentkezett a vörös hadseregbe. Hogy ezt nem a bolsevik ideák, lázalmok ígézetében tette, azt haláláig tartó antikommunista érzülete tanúsította. Élete végéig tartó katonás mentalitása, az egyenruha iránti tisztelete, vonzódása, s nem utolsósorban édesanyjának szülőföldje (Rimaszécs) és ottani rokonsága, felmenőinek idegenbe szakadása sok katonatársa mellett őt is a mozgósítási parancs teljesítésére ösztönözte. Nem tudom, hivatalosan mikor kezdődött, s meddig tartott a szolgálata, arra viszont jól emlékszem, hogy egyszer azt mesélte: Stromfeld lemondásának hírére letépte sapkájáról a vörös sapkarózsát, amelyet állomáshelyük lakossága örömmel nyugtázott,

szimpátiájukat e szavakkal kifejezve: „Né, itt a fehér katonal!”

Nagyon előreszaladtam az időben. Visszatérek hát a „békeidőkbe”, hogy megpróbáljam rekonstruálni apám életének első és második évtizedét. Az első húsz esztendőről szinte semmit sem tudok. Apai, anyai nagyszülei Putnoktól távol éltek: az anyai Grósz mama és Grósz papa Rimaszécsben, apai nagyapja s nagyanyja Alsószuhán. Akkor ez a távolság gyalogszerrel legalább egy napi járőföldet jelentett, Rimaszécsbe többet is. Nem tudom, hogyan teltek elemi és ipariskolai évei. Milyen tanuló volt (sajnos iskolai bizonyítványai elkallódtak), szeretett-e iskolába járni, kik voltak iskolatársai, nagyobb diákként barátai, játszópajtásai, apai ágon tősgyökeres reformátusként nagyapámmal s Lajos bátyjával járt-e a vasárnapi istentiszteletekre vagy iskolatársaival közösen, tanítója felügyelete mellett? E múltba vesző évek két emléke mégis fennmaradt: a „Szikszai könyv” (Szikszai György: *Keresztyéni tanítások és imádságok*) egy 1894-ben kiadott példánya, amelyről családunkban – kisgyermekkorom óta – gyakran szó esett, s a *Károli Biblia* 1895-ös edíciójának egy példánya. Utóbbi utolsó üres lapjainak egyikén – nagyapám kézírásával – Lőkös Dániel és Gleich Mária „egybekelésének” és gyermekeik születésének (négy esetben korai halálának) dátumai olvashatók. A *Károli Biblia* e példánya – a kiadás évéből következően – apám születése alkalmával kerülhetett a család birtokába, s vált becses, féltve őrzött ereklyévé, miként a legendás „Szikszai könyv” is.

Ez az a fogódzó, amely – ha csupán résnyire is – ablakot nyithat apám gyermek- és iskoláskorának mindennapjaira. Emlékszem, már kisgyermekkoromban igen sokszor emlegette, hogy a „Szikszai könyvet” majd el kell hozni Putnokról, mert az iskolai hittanórákon s a konfirmációra készülve szükségem lesz rá. (Ugyanezen érvekkel adta kezembe a *Heidelbergi Káté* egy régebbi kiadását is.) A Szikszait végül csak

évek múltán, nagyanyám és Sári nagynéném jóvoltából vehettem kézbe, amikor a putnoki házat eladva Egerbe költöztek. Csupán 1950-ben tehettem végre szerény könyvgyűjteményem polcára a legendássá vált öreg edíciót. [Valójában nem is volt olyan „öreg”, az eredeti kiadás (1785) javított változataként 1894-ben jelent meg.]

Azt persze, hogy a lélek gondozását szolgáló két szakrális kötetnek gyermek-apám hitbéli nevelésében milyen szerep jutott, megint csak homály fedi. E talány megfejtéséhez egyetlen fogódzó kínálkozik: nővérem (aki nálam tíz évvel volt idősebb) putnoki nyári nyaralásainak emléke, amely szintén „oral history”-ként élt a családban. Nagyapa esténként unokáját a nagyszoba asztalához parancsolta, akinek végig kellett hallgatnia a *Bibliából* általa választott igeszakaszt, majd annak a nagyapai értelmezés szerinti magyarázatát. Ennek alapján feltételezem, hogy első elemistává serdülő apám 1901-ben vagy 1902-ben nővéremhez hasonlóan ugyancsak részesülhetett hasonló atyai tanításban. Az igeolvasás e gyakorlata azonban az 1900 és 1906 közötti évek valamelyikében megszakadt. Ugyanis Lőkös Dani bácsi sógorával, a szintén szuhai születésű Lenkey Pállal elindult az Újvilágba szerencsét próbálni. Nincs nyoma annak, hogy melyik esztendőben indultak útnak, s meddig tartott az amerikai kaland. Nagyapám 1944-ben meghalt, gyermekei a háború alatt s az azt követő években – közlekedés híján – nem juthattak el Putnokra. A szovjet megszállás következményeként a szülői ház nagyobbik részét a hatóságok egy újdonsült rendőrnek és családjának „utalták ki”, akik a padláson talált minden éghető anyagot eltűzeltek, köztük a nagyapám utazó ládájában elhelyezett amerikai levelezést is. „Amerikai” kalandjának rekvizitumaiból mára mindössze egy míves, bordíszítós utazóláda, valamint egy 5 és egy 1 centes pénzérme maradt.

Kutakodásaimat és töprengéseimet sumházva, ma úgy sejtem: apám ragaszkodásának

titkát a becses családi „örökségnek” tekintett *Károli Bibliához* és a „Szikszai könyvhöz” hajdani iskolás kori emlékeinek, élményeinek mélyrétegei rejtik. Az iskolai évek hittanórái, a vasárnapi istentiszteleteken hallott prédikációk impressziói, a konfirmációra készülő diák stúdiumai, végül a konfirmáció élménye éppúgy táplálhatta ragaszkodását, mint a család, a felmenők alsószuhai protestáns hagyománya. Ez a tradíció nemcsak Alsószuhán, de a Szuhavölgy további református falvaiban is élő valóság volt, Szuhafőtől Alsószuhán át Zádorfalváig. Alsószuhán a Lőkös családban is apáról fiúra szállt...

Apám rendíthetetlen református identitását felnémeti gyermek- és iskolás korom éveiben csak „töredékesen” érzékelttem. A *Miatyánk* megtanítását anyámnak engedte át, a zsoldárokról, a konfirmációról, a református és evangélikus vallásgyakorlás különbségeiről, a református istentisztelet és a katolikus mise másságáról, ha beszélt is, jobbára szűkszavúan, de számomra értelmezhetően. Máig foglalkoztat a kérdés, hogy mivel magyarázható az elemista éveim idejére jellemző rendszeres miselátogatás, a katolikus *Kis Biblia* vizuális és meseszerű kép- és szövegvilága iránti vonzalmam tolerálása? Talán nem tévedek, ha feltételezem, hogy a már-már mítoszi magasságba emelt „Szikszai könyv” folyamatos emlegetése kívánt ennek ellentételezése lenni, s egyben felkészítés annak lélekformáló, hitbeli meggyőződést erősítő „imádságai és tanításai” befo gadására.

De mit is tartalmaz az apám születése előtti évben kiadott (eredetileg 1785-ben Debrecenben megjelent) „öreg Szikszai”, a magyar reformátusság egyik „legismertebb és legkedveltebb” imádságos könyve? Arról a könyv megjelenésének kétszázadik évfordulóján dr. Szőnyi György miskolci lelkész így fogalmazott: „A kötet három szakaszra oszlik. Az első szakaszban minden keresztyénnek szóló tanítások és imádsá-

gok vannak. A hivatásetika, magatartásetika tanításait és a hozzá tartozó imádságokat találjuk a második főrészben.” E második részt a királyért mondandó imádság exponálja, ezt bővíti „a magisztrátusbeli személynek: bírónak és minden tisztviselőnek”, majd a „lelkipásztor-nak” szóló tanítás, majd ezeket követi a „házas férfiaknak”, „házas asszonyoknak”, a „házaságra igyekvő ifjaknak”, a „hajadon leányoknak”, a „keresztyén gazdának”, „szolgának”, „az iskolabeli tanítónak”, a „prókátornak”, az „orvosnak”, a „fegyvert viselő embereknek”, a „nemesnek”, „kalmárnak”, „mesterembernek”, „földművelőnek”, a „szülő- és gyermekágyas asszonynak”, a „magtalan házásoknak” ajánlott imádságok sora. „A könyv harmadik fő szakasza a megpróbáltatásokban és szomorúságban küzdő keresztyéneket segítő tanításokat és imádságokat foglalja magába. Életünk nem »sors«, hanem Istentől kapott rendeltetésünk vállalása.”

Tehát az életre nevelés, s a beérkezett ember életvitelének könyve az „öreg Szikszai”. Ma már értem, Apám napi atyai lamentációk helyett e hittudós prédikátor intelmei, tanácsai által kívánta keresztyéni irányultságú neveltetésemet megvalósítani.

Gyakran emlegette a predestinációt is, figyelmeztetve a Szikszainál megfogalmazott igazságra: az emberi sors, állapot, létmód „nem történetből, hanem az Isten rendeléséből és akaratjából vagy”. Vagyis: sorsunk eleve elrendeltetett. Hosszú életem során számtalanszor tapasztalhattam, megélhettem igazságát: ennek így kellett történnie. Így kellett történnie, hogy kétéves koromban a gépházban a tüzes vaspadlóra lépve apám közelsége mentett meg a biztos haláltól; hogy 1944-ben a közelemben felrobbanó akna szilánkjai egy karcólást sem ejtettek rajtam; hogy 1956-ban, egy nemzetőri igazoltatáskor a véletlenül elsült géppisztoly sorozatának egyetlen lövedéke se sebesített meg, holott alig egy centiméterrel a lábam mellett csapódtak a földbe...